

EUREKA

Assaig sobre l'univers material i espiritual

És amb una humilitat no gens pretensiosa —amb un sentiment fins i tot de temor— que escric la primera frase d'aquesta obra; perquè de tots els temes imaginables, aproximo el lector al més solemne, al més global, al més difícil, al més august.

¿Quins termes trobaré prou senzills en la seva sublimitat —prou sublims en la seva senzillesa— per a la mera enunciació del meu tema?

Em proposo parlar de l'*Univers físic, metafísic i matemàtic —del material i de l'espiritual: de la seva essència, de l'origen, de la creació, de les condicions presents i del seu destí—*. Seré prou temerari, a més, per desafiar les conclusions i, en conseqüència, qüestionar la sagacitat de molts dels homes més grans i més justament reverenciats.

Per començar, vull anunciar tan clarament com sigui possible, no el teorema que espero demostrar —ja que, diguin el que diguin els matemàtics, no existeix, almenys en aquest món, res semblant a una demostració—, sinó la idea conductora que, al llarg d'aquest volum, m'afanyaré contínuament a suggerir.

La meva proposició general, doncs, és aquesta: *en la Unitat Original de la Primera Cosa hi ha la Causa Secundària de totes les coses, amb el germen de la seva inevitable anihilació*.

Com a il·lustració d'aquesta idea, proposo fer un estudi de l'Univers de manera que la ment pugui de debò rebre'n i percebre'n una impressió individual.

Si algú des del cim de l'Etna mirés lentament al seu voltant, quedaria impressionat principalment per l'*extensió* i la *diversitat*

de l'escena. Només amb una girada ràpida sobre els talons podria esperar copsar el panorama en la sublimitat de la seva *unitat*. Però com que al cim de l'Etna a *ningú* no se li ha acudit girar sobre els talons, ningú no ha copsat la plena unitat de la perspectiva; i, per tant, totes les consideracions que aquesta unitat implica no tenen, ara per ara, una existència pràctica per a la humanitat.

No conec cap tractat on es faci una visió general de l'*Univers* —faig servir la paraula en la seva accepció més global, l'única legítima—. I potser és el moment d'explicar que amb el terme *Univers*, sempre que s'usi sense qualificació en aquest assaig, en la majoria dels casos la meua intenció és designar *la major extensió d'espai concebible, amb totes les coses, espirituals i materials, que poden imaginar-se existents dins l'abast d'aquesta extensió*. Parlant del que *normalment* s'entén amb l'expressió *Univers*, en la majoria dels casos faré servir una locució limitadora: «l'Univers dels astres». Amb el que ve a continuació es veurà per què considero necessària aquesta distinció.

Però fins i tot entre els tractats sobre l'Univers dels *astres*, efectivament limitat, tot i que sempre s'ha considerat il·limitat, no en conec cap en què un estudi d'aquest Univers limitat serveixi per fer deduccions a partir de la seva *individualitat*. L'aproximació que més s'acosta a un treball d'aquesta mena la trobem a *Cosmos*, d'Alexander von Humboldt. Aquest autor presenta la qüestió, però no en la seva individualitat, sinó en la seva generalitat. El seu tema, en última instància, és la llei de *cada* porció de l'Univers merament físic, en tant que aquesta llei està relacionada amb les lleis de *totes les altres* porcions d'aquest Univers merament físic. El seu propòsit és simplement sinerètic. En una paraula, tracta de la universalitat de les relacions materials, i revela als ulls de la filosofia totes les inferències que fins al moment res-

taven amagades *darrere* d'aquesta universalitat. Però, per més admirable que sigui la concisió amb què ha tractat cada punt particular de la qüestió, la mera multiplicitat d'aquests punts ocasiona, necessàriament, una quantitat de detalls i, per tant, una involució de la idea que exclou tota *individualitat* d'impressió.

Em sembla que, per aspirar a aquest últim efecte i, a través d'ell, a les conseqüències —les conclusions, les suggestions, les especulacions o, si no surt res millor, les meres conjectures— que en poden resultar, ens fa falta alguna cosa semblant a girar sobre els talons mentalment. Necessitem una revolució de totes les coses al voltant del punt de vista central tan ràpida que, alhora que les minúcies desapareguin del tot, fins i tot els objectes més conspicus es confonguin en un de sol. Entre les minúcies que desapareixen en una percepció d'aquesta mena, hi hauria totes les coses exclusivament terrenals. La Terra es consideraria solament en les seves relacions planetàries. Un home, segons aquesta visió, esdevé la Humanitat; la Humanitat, un membre de la família còsmica d'intel·ligències.

I ara, abans d'entrar en el nostre tema, vull cridar l'atenció del lector amb un parell d'extractes d'una carta bastant curiosa que sembla que es va trobar dins d'una ampolla amb un tap de suro, flotant en el *Mare Tenebrarum* —un oceà descrit pel geògraf nubi Ptolemeu Hefestió, però poc freqüentat avui dia si no és pels transcendentalistes i alguns bussos buscadors de rareses—. La data de la carta, ho confesso, em sorprèn encara més especialment que el contingut; sembla que es va escriure l'any *dos mil vuit-cents quaranta-vuit*. Pel que fa als paràgrafs que en transcriuré, m'imagino que parlaran per si sols.

«¿Sabies, amic meu [diu l'escriptor, adreçant-se, sens dubte, a un contemporani], sabies que amb prou feines fa vuit-cents o nou-cents anys que els metafísics van consentir per primera ve-

gada a deslliurar la gent de la curiosa fantasia que hi ha *només dos camins practicables cap a la Veritat?* ¿Oi que sembla mentida? Es veu, però, que fa molts, molts anys, en la nit del temps, hi va haver un filòsof turc anomenat Àries i de cognom Tòtil. [Aquí, possiblement, l'escriptor es refereix a Aristòtil; els millors noms es corrompen de mala manera en dos-cents o tres-cents anys.] La fama d'aquest gran home es devia sobretot a la seva demostració del fet que l'esternut és un recurs natural, mitjançant el qual els pensadors massa profunds poden expel·lir les idees supèrflues pel nas; però es va guanyar una celebritat no pas menys valuosa com a fundador, o en tot cas com a principal propagador, del que es va anomenar la filosofia *deductiva* o *a priori*. Va començar amb el que ell afirmava que eren axiomes, o veritats evidents per si mateixes —i el fet actualment ben sabut que *no* hi ha veritats evidents *per si mateixes* no perjudica gens ni mica les seves especulacions: per al seu propòsit n'hi havia prou que les veritats en qüestió fossin evidents—. Dels axiomes procedia, lògicament, als resultats. Els seus deixebles més il·lustres van ser un tal Tuclides, geòmetra [vol dir Euclides], i un tal Kant, holandès, el promotor d'aquella espècie de transcendentalisme que, merament amb el canvi de la C per una K, ara porta el seu nom distintiu.¹

»El cas és que Àries Tòtil va prosperar i va tenir la supremacia fins a l'arribada d'un tal Hog, anomenat “el pastor d'Ettrick”,²

¹ Joc de paraules amb *cant* —que vol dir «xerrameca, hipocresia»— i «kantiana». (*N. de la t.*)

² *Hog*, en anglès «porc», al·ludeix a Bacon («bacó»). «El pastor d'Ettrick», amb qui l'autor de la carta el relaciona per confusió, era el poeta, novel·lista i assagista anglès James Hogg (1770-1835), admirat sobretot perquè, tot i haver nascut a pagès i no tenir estudis, va ser un escriptor prolífic —tot i que no gaire bo. (*N. de la t.*)

que va predicar un sistema totalment diferent, que va denominar *a posteriori* o *inductiu*. El seu mètode ho referia tot a la sensació. Procedia observant, analitzant i classificant els fets —*instantiae Naturae*, com els anomenava no sense certa afectació—, i els disposava en lleis generals. És a dir, mentre que el sistema d'Àries es basava en els *noumena*, el de Hog depenia dels *phenomena*; i tanta va ser l'admiració que va causar aquest últim sistema que, tan bon punt va aparèixer, Àries va caure en el desprestigi general. Amb el temps, però, va recuperar terreny, i se li va permetre re-partir-se l'imperi de la filosofia amb el seu rival més modern: els savis es van acostumar de proscriure tots *els altres* competidors, passats, presents i futurs; i van posar fi a totes les controvèrsies sobre el tema amb la promulgació d'una Llei Mitjana, que diu que els camins aristotèlic i baconià són, i legítimament han de ser, les úniques vies possibles del coneixement. Has de saber que “baconià” és, amic meu [afegeix l'autor de la carta en aquest punt], un adjectiu inventat equivalent a “hoguà”, però més dig-ne i eufònic.

»Però t'asseguro categòricament [prosegueix l'epístola] que jo presento aquestes qüestions amb justícia; i pots entendre fàcilment que unes restriccions tan absurdes a simple vista devien col·laborar, en aquell temps, a retardar els progressos de l'autèntica ciència, que fa els avenços més importants —com tota la història demostrarà— amb *salts* aparentment intuïtius. Aquestes antigues idees van reduir la investigació a arrossegat-se; i no cal que et digui que arrossegat-se, entre les diferents menes de locomoció, és una manera prou important; però pel fet que la tortuga avanci segura sobre els peus, ¿hem de tallar les ales a les àguiles? Durant segles, tan gran va ser la fal·lera, especialment la que tenien per Hog, que a la pràctica es va aturar tot pensament pròpiament dit. Ningú no s'atrevia a dir una veritat que només fos

fruit de la seva ànima. Ni tan sols tenia importància si la veritat era demostrable com a tal; ja que als filòsofs dogmàtics d'aquella època només els interessava *el camí* per on es declarava que s'hi havia arribat. El fi, per a ells, era un punt intranscendent, fos quin fos: “Els mitjans!”, bramaven, “mostreu-nos els mitjans!”, i si en l'escrutini dels mitjans es descobria que no venien ni de la categoria de Hog ni de la categoria d'Àries (que vol dir “marrà”), llavors als savis ja no els interessava res més; titllaven el pensador de “beneit” i l'acusaven de “teòric”, i a partir d'aquell dia ja no volien saber res ni d'*ell* ni de les seves veritats.

»Ara bé, amic [continua l'escriptor de la carta], no es pot mantenir que amb el sistema d'arrossegar-se, adoptat exclusivament, l'home pogués arribar a la màxima quantitat de veritat, ni tan sols en una llarga sèrie de segles; perquè la repressió de la imaginació era un mal que no es podia contrarestar ni tan sols amb una *absoluta* certesa en els progressos del cargol. Però la certesa d'aquella gent estava molt lluny de ser absoluta. L'error dels nostres avantpassats era semblant al del setciències que es pensa que necessàriament veurà un objecte més clar com més se l'acosti als ulls. Ells també s'ençegaven amb la impalpable, titil·lant, pols del *detall*; i, d'aquesta manera, els fets de què es jactaven els ho-guians no eren pas sempre fets —un factor de poca importància, si no fos per la creença que sí que *ho eren*—. Tanmateix, la taca principal del baconianisme —la més lamentable font d'error— era la seva tendència a deixar el poder i la consideració en mans dels homes merament perceptius —sonsos minúsculs, savis microscòpics—, excavadors i traficants de *fets* ínfims, la majoria de la ciència física, i aquests fets els venien tots al mateix preu al camí ral; ja que suposaven que el seu valor depenia simplement del *fet del seu fet*, sense referència a la seva aplicabilitat o inaplicabilitat en l'evolució d'aquells fets definitius, els únics legítims, anomenats Llei.